

Kierkegaard og Foreningen af Kristne

af EMIL LARSEN

Det er velkendt, at Søren Kierkegaards voldsomme angreb på den officielle kristendom, »det Bestaaende«, vakte en uhyre opsigt og opstandelse blandt præster og studenter og mange andre. Det er også kendt, at en kreds af radikale vækkelsesfolk umiddelbart efter kirkestormerens død samledes i uorganiserede protestbevægelser for med benyttelse af det brandfarlige stof fra »Øieblikket« at fortsætte kampen mod »det Bestaaende«. Kredse fra forskellige egne af landet stod i kontakt med folkene i København gennem Niels Johansens »Forening af Kristne« og bladet »Brevbæren«. Hidtil er ikke forsøgt at få et samlet overblik over udviklingsgangen i dette mærkelige foretagende, der havde en højst ejendommeligt og slingrende kurs.

Med udgangspunkt i Johansens »Forening af Kristne« er her forsøgt en nærmere undersøgelse af forholdene. Det er ikke lykkedes at komme på sporet af alle de personer, der har haft løsere eller fastere tilknytningsforhold til »Foreningen«. Men i hvert fald er her fremdraget en række navne, hvoraf flere både dengang og senere fik en ret stor indflydelse gennem en forkyndelse i tale og skrift, der var bestemt af påvirkningen fra Søren Kierkegaards skrifter, og da især af »Øieblikket« nr. 1–9.

N. P. Grunnet og Mogens Abraham Sommer, som kun havde periferisk berøring med Johansen er blot omtalt kort. For sidstnævntes vedkommende henvises til min bog: »Urovækkeren Mogens Abraham Sommer« (1963).

Hvad der i denne undersøgelse er lagt vægt på, er væsentlig med »Brevbæren« som kilde at give en sammenhængende skildring af perioden 1855–60, hvor Niels Johansen er den mest dominerende skikkelse, eller i hvert fald gerne ville være det.

En dag i første halvdel af juni 1855 fik Søren Kierkegaard i sit hjem i Klædeboderne (Skindergade) overraskende besøg af en mand, som gerne ville drøfte

gudelige spørgsmål med ham.¹ Manden hed Niels Johansen og var redaktør af et nystartet kristeligt fjortendagsblad: »*Brevbærer mellem Kristne til Oplysning og Forbindelse*«; Antagelig har han ved denne lejlighed foræret Søren Kierkegaard de første fem numre af bladet. Besøget blev imidlertid en skuffelse for Johansen, idet Søren Kierkegaard kort og bestemt afviste ham, hvad den nybagte redaktør følte sig meget fornærmet over.² Kierkegaard ville meget nødig støde den »menige mand«. Han skriver herom bl. a.: »Fra den Tid jeg afgjort begyndte Kampen mod officiel Christendom, er det gaaet Slag i Slag med, at man, fra de forskjelligste Sider³ har henvendt sig til mig. Min Methode er følgende. Breve besvarer jeg ikke. For dem, der mundtlig henvender sig til mig, har jeg eet bestemt Svar, at jeg ikke kan indlade mig. Det er en Formular jeg bruger, jeg bruger med Forsæt Formular, for ikke at fornærme Nogen – hvad jeg saa uendeligt nødigt vil – især i Forhold til den menige Mand. Jeg forstaaer meget godt, at de Vedkommende ikke forstaae mig, at de bliver fornærmede: det maa jeg finde mig i, jeg er aldeles uskyldig; jeg kan, jeg tør ikke indlade mig med Nogen, og naar jeg ligeligt gennemfører dette mod Alle, er det ingen Fornærmelse«.⁴

Niels Johansens blad nr. 6 udkom den 17. juni, og han nåede lige akkurat at få disse linjer med på siderne 55 og 56:

»*Dr. Søren Kierkegaard*

har jo ogsaa været nævnt her i Bladet og været lovet en Omtale; han har sagt mangt et kraftigt Sandheds-Ord igjennem Bladet »*Fædrelandet*«, og nu har han begyndt at udgive et Blad kaldet »*Øieblikket*«. Han er bleven endeel bekjendt hos Folket ved denne hans Skriven, fordi den er ene i sit Slags. Præsterne kalder han Slyngler, der er ingen Kristne eller Kristendom mere, det nye Testamente er saa godt som ubekjendt her i Landet, og derfor maa han endog anføre hele dets Titel. Men hvad vil han da? Hvad vil han vi skal? Naar han skriver »*Øieblikket*«, saa troede jeg da ogsaa at det maatte være i et rigtigt Øieblik at gaae og tale med ham selv. Og jeg gik; men nei, han svarede, at han indlod sig aldrig med nogen om aandelige eller gudelige Ting, og læste aldrig hvad Andre skrev.

¹ Brevbæreren 1855 s. 55.

² Brevbæreren 1859 s. 33. »Jeg sagde Farvel, naturligvis stødt«.

³ Blandt de mange, der henvendte sig til SK. nævnes bl. a.: »Jøder og Katholiker, Mormoner og Medlemmer af Selskabet for den indre Mission«. Pap. XI. 3. B. 157 s. 261. Hvis der her sigtes til NJ. må SK. have læst Brevbæreren nr. 1, hvor NJ. s. 6 skriver: »Jeg . . . er Medlem af Foreningen for den saakaldte indre Mission«.

⁴ Pap. XI. 3. B. 157 s. 257.

I det ny Testamente staaer jo rigtigt nok: værer altid rede til at aflægge Vidnesbyrd om det Haab, som er i Eder. Men da Kierkegaard jo ikke undtager sig selv naar han dømmes, saa kjender han maaskee heller ikke disse Ord i Testamentet«.

Med undtagelse af påstanden om, at Søren Kierkegaard aldrig læste, hvad andre skrev, skal referatet nok dække situationen, set med Johansens øjne. Hvis bibelcitater tillige har sigte mod Kierkegaards artikel i »Fædrelandet« mod biskop Martensen, må det siges at være en fuldtræffer.⁵ Stykket viser også, at redaktøren har kendt »Øieblikket« nr. 1 og 2.

Niels Johansen (1815–1899) var ældste søn af den sydfynske forsamlingsleder *Johan Nielsen* (1789–1867), Skaarupøre, der blev vakt 1826 ved at høre *Anders Larsen, Gamborg* og *Peter Larsen, Skræppenborg*.⁶ Niels var da 10–11 år og har således allerede fra sin barndom været fortrolig med den gudelige forsamlingsbevægelse.⁷ Efter konfirmationen kom han i tjeneste hos Peter Larsen, Skræppenborg. Her blev han omvendt i 1831.⁸ Trods sin unge alder begyndte han næsten omgående at tale i forsamlingerne, og man får det indtryk, at han ville overgå sine gudelige venner ved at arbejde mere end alle de andre tilsammen.⁹ 1835 kom han i lære hos en væver i Højby, men allerede året efter flyttede han til Vantinge.¹⁰ I december 1837 lod han trykke et stærkt apokalyptisk skrift: »Herrens Ord i de sidste Verdens Dage«. Det er et ubehersket angreb på den verdslige og kirkelige øvrighed og på alt, hvad der er stort og højt i denne verden. Skriftet blev imidlertid beslaglagt af politiet, før det endnu var udleveret fra trykkeriet, og forfatteren blev anklaget for overtrædelse af trykkefrihedsloven. Den langstrakte retssag, som derpå fulgte, sluttede ikke før den 17. september 1839.

I årene 1838–40 gjorde Niels Johansen militærtjeneste ved »Kronens Regiment« i Helsingør. Her i sundbyen var der en aktiv gudelig forsamling, og den unge fynbo tog ivrig del i dens virke både i selve byen og omegnen. Ind imellem blev der tid til kortere besøg på Fyn, Langeland, Ærø og andre steder.¹¹ Fra

⁵ SK. skrev om Martensens tavshed bl. a., at den var »christeligt uforsvarlig. Det er som en Apostel [Peter] indskjærper en Christens Pligt altid at være villig til at forsvare sig betræffende det Haab, som er i ham«. *Fædrelandet* 26.5.1855. (1. Pet. 3,15).

⁶ Træk af Johan Nielsens Liv. 1867 s. 8.

⁷ Brevbæreren 1855 s. 56.

⁸ og ⁹ Brevbæreren 1855 s. 125 ff.

¹⁰ Vækkelser 111 s. 251.

¹¹ Vækkelser 111 s. 294, 307, 317, 358 og passim.

Helsingør henvendte han sig i breve til *J. Chr. Lindberg* (1797–1857) om hjælp i retssagen, og forsamlingsfolkets utrættelige ven sagde naturligvis ikke nej til soldaten. Da den endelige dom var faldet skaffede Lindberg penge til betaling af bøden.¹² *Caroline Amalie* havde udredt det største beløb, og måske var det i den anledning, at Johansen fik foretræde for den gavmilde dronning.¹³

Gennem magister Lindberg fik Niels Johansen tilknytning til Vartov-kredsen i København. Ved en gudelig forsamling i Aalsgaarde, hvor Johansen talte, blev smed *Jens Larsen* fra Tikøb vakt. Han og Niels Johansen blev herved knyttet stærkt til hinanden.¹⁴ I 1840'erne arbejdede Johansen som gartner hos den engelske chargé d'affaires *Peter Browne*, Rolighed ved Vedbæk. Han forsøgte at komme ind på et seminarium, men det nægtede Kancelliet ham i 1847. Smeden og gartneren kom næsten samtidig til Kirkeværløse i 1850.¹⁵

Den 17. september 1853 var Johansen en af hovedmændene ved stiftelsen af lægmændenes *Indre Missions Forening*.¹⁶ Jens Larsen blev antaget som lønnet missionær, og Niels Johansen, der også kunne tænke sig samme tjeneste, søgte at blive missionær på Fyn, hvor der også blev dannet en Indre Mission. Men da var hans far allerede antaget.¹⁷ Da Indre Mission i 1854 udsendte et månedsblad, besluttede Johansen sig til at udgive et fjortendagsblad, der udkom 1. april 1855. Redaktøren mente, at alt væsentligt foregik i København og følgelig måtte han selv bo der. Han gik trofast i kirke og til alters hos Grundtvig.

I første nummer af *Brevbæreren* hedder det i en slags programartikel: »De Personer jeg finder elskelige og kjære i Menigheden, vilde jeg gjerne lade Brevbæreren fortælle om«.

Hævet over dem alle står N. F. S. Grundtvig. Bladet vil dog ikke udelukkende tale om ham. »Der er i den senere Tid bleven skreven og talt meget om Sandhedsvidner, rette Sandhedsvidner, en Mands Navn er derved bleven omtalt og

¹² Breve fra NJ. til Lindberg 18.10. og 16.11.1838, 1.2.1840 og 11.2.1840 (Add. 922. 4°. KB). I *Berlingske Tidende* 1.10.1838 meddeltes: »Ved Grevskabet Muckadels Birks Extrait er Væver Niels Johansen af Vantinge, der var sat under Tiltale for Overtrædelse af Trykkefrihedslovgivningen, dømt den 19de f. M.«. På KB findes det eneste ekspl. af Johansens skrift.

¹³ *Socialismen og Religionen*. 1877 s. 17.

¹⁴ *IMT* 1863 s. 337 ff. og *Brevbæreren* 1857 s. 214 og 1859 s. 4.

¹⁵ P. Holt: *Kirkelig Forening for den indre Mission i Danmark* gennem 100 Aar. 1961 s. 81.

¹⁶ Niels Johansen: *Indbydelsesskrift til en Missionsforening*. 1853; og Jens Larsen: *Et Par Ord til mine Troesvenner i Danmark*. 1853 s. 10.

¹⁷ *Brevbæreren* 1855 s. 31.

bekjendt for mange Kristne, hvorom de neppe før har hørt, det er Doktor *Søren Kierkegaard*, han har vakt denne Tale mod Doktor *Martensen*, Sjællands nuværende Biskop; om ham vil vi da høre gennem Brevbæreren ved Leilighed.« I det følgende nummer skrev redaktøren om »Sognebaandets Løsning«, en Sag, der er kjæmpet for i 20 Aar af den »kjære, kristne Skjald (Digter) Pastor Grundtvig og vor bedste Bibel-Skriftfortolker Doktor Lindberg«.

Et nidkært medlem af »Foreningen til luthersk Folkeoplysning«, snedker H. H. Ivertsen skrev i nr. 3, og anbefalede det især, fordi det ville sprede kundskab om det Åndens redskab, »det Sandhedsvidne, den modige Kjæmpe, ja For-kjæmper Grundtvig.«¹⁸ Johansen fortsætter med at udtrykke ønsket om, at han selv måtte blive »en tro Tolk af Grundtvig . . . *Aandens ypperste Præst i Norden*«.

Pinsen (27. maj) fejres med et festligt dobbeltnummer, hvor der blev skrevet i høje toner om det åndelige forår, der stod lige for døren – efter Grundtvigs profetiske tale. »Allerede 2den Paaskedag hørte jeg Pastor Grundtvigs mærkelige Præken, som bevirkede en stor, hjertelig Bevægelse i Luthersk Forening samme Aften ved at tale derom. At vi levede i en Overgangstid, vi gik over til hvad vi ikke fuldelig kjendte. Herrens Menighed vil nu selv opstaae, saa Folket kunde kjende den som Staden paa Bjerget og see den som Lyset paa Stagen; det vilde ikke længere være *enkelte*, som skulde vidne, men hele Menigheden. Alle hans Prædikener i disse Søndage har været profetisk Tale, som har peget derhen.«

Gejstlighed og Lægfolk mødes nu i et broderskab i Kristus. »Bagermester *Knudsen* . . . havde i Vinter et Møde her i Kjøbenhavn, hvor jeg var med. Gamle Grundtvig var selv tilstede og holdt en Tale til Indledning, og han kommer ikke i saadanne Møder, uden hvor der er Noget for af høit Værd.«¹⁹

Den 21. maj holdt *Det danske Bibelselskab* årsmøde, hvor biskop *Martensen* talte, og hvor Johansen havde den glæde for første gang at se og høre denne mand.²⁰

Alt dette – og meget mere – kunne *Søren Kierkegaard* have læst i de første fem numre af Brevbæreren. Læsningen har dog ikke været ham til opbyggelse! Og det må have ærgret ham, da han fik nr. 6, og her læste om, hvor

¹⁸ Brevbæreren 1855 s. 17. »Foreningen til luthersk Folkeoplysning« blev stiftet 1851. Adressen havde 219 underskrifter. Vinther s. 68 ff. og DKT. 1852 sp. 81 ff.

¹⁹ Brevbæreren 1855 s. 29 ff. *Knudsen* var fmd. for »Foreningen til kirkelig Frihed i Sorø Amt«, stiftet 4.4.1854. DKT 1854 sp. 185–87 og 264 f.

²⁰ Brevbæreren 1855 s. 33.

venligt redaktøren blev modtaget af de københavnske præster, som tilmed tegnede abonnement på dette foragtelige »Noget«. Som en tilføjelse til omtalen af de fortræffelige præster fulgte så meddelelsen om besøget hos Søren Kierkegaard og dennes afvisning. Irriteret skrev SK. herom: »Praktisk øvede i paa Embedsvegne at tælle Giæs og Ænder, Sviin og Faar, veed de [Præsterne] ikke Andet at tælle, Tallet er dem Alt – og de ere Mænd, som ved Eed ere forpligtede paa det nye Testamente! Tallet er dem Alt, derom tror de Alt dreier sig. Naar f. E. en vis Nils Johansen, der udgiver Noget, han kalder »Brevbæreren«, naar han lader trykke, at han har henvendt sig til mig og faaet Afslag: saa tæller formodentlig Geistligheden, at dette trækker fra for mig. Naar derpaa samme N. Johansen henvender sig til en af Cleresiets Creaturer, hvilke bedre forstaae sig paa Tallet, bliver han (maaskee nu af een Grund mere) ganske anderledes modtaget, hvad man kan læse i »Brevbæreren«.«²¹

På side 70 i nummer 8 lod Johansen aftrykke et brev han havde sendt redaktør Hjort. Heri takkede han for modtagelsen af de hidtil udkomne numre af »Ugeskrift« for 1855. Det gav Kierkegaard anledning til følgende udbrud: »Cand. Hjorth, Redakteur af »evangelisk Ugeskrift« forærer ham strax en halv Aargang af Ugeskriftet, og kommer i sentimental Forstaaelse med ham.«²² Søren Kierkegaard sprang i flint, da han læste om Hjort og »Ugeskrift«, for netop i det blad blev hans forfatterskab hånet med udtryk som: »ukristelig, uværdig, fræk, ja antikristelig«. SK. blev så harm, at han ikke mere ville se dette »Noget«. Brevbæreren bragte ellers i det følgende nummer en begejstret omtale af »Haderslev-Røret«, foranstaltet især gennem de talrigt besøgte møder, hvor skolelærer Sommer holdt flammende brandtaler mod den officielle kirke flettet sammen af materiale hentet fra »Øieblikket«. ²³

I Brevbæreren for 16. september 1855 fremkom Niels Johansen med en »Indbydelse til en Forening af Kristne i Kjøbenhavn«. Efter fem måneders redaktørgerning i hovedstaden mente han nu, at han var så tilpas kendt, at han gennem

²¹ Pap. XI. 3. B. 157 s. 257. I den oprindelige tekst, som er overstreget, stod: »øieblikkelig jubler Cleresiet. N. Johansen bliver deres Protegé, ganske anderledes modtaget af deres Creaturer, der bedre forstaae sig på Tallet«. Pap. XI. 3. B. 157 s. 262.

²² Pap. XI. 3. B. 157 s. 258. Ordene om »sentimental Forstaaelse« refererer til, at Hjort anmoder N. J. om at skaffe nogle af vækkelsesfolkets hjemmelavede sange.

²³ Urovækkeren Mogens Abraham Sommer. 36–92.

sit blad og sin personlige indsats kunne gøre sig håb om at opnå større indflydelse gennem en ny forening. I store træk gik hans planer ud på at danne en fri kristelig forening med et centralt beliggende samlingssted i København, hvor kristne fra alle egne af landet frit kunne komme og gå som de ville, og hvor de kunne læse eller samtale i indbyrdes forståelse. Johansen og hans kone tilbød sig som vært og værtinde. Nogen bestyrelse skulle foreningen ikke have. Men gaver til det ny foretagende modtoges med glæde, og der ville blive kvitteret for alle beløb i Brevbæren. Dette blad var altså udset til at være foreningens organ og følgelig må man gå ud fra, at redaktøren også skulle være selvskreven leder. I den meget brede udredning om foreningens program og virke var der gentagne hip til Søren Kierkegaard, så det fremgik klart, at foreningen i ethvert tilfælde ikke tenderede henimod at blive et slags »Søren Kierkegaard Selskab«. Alligevel mærkedes svage impulser fra Kierkegaard. Den officielle kirke og dens forkyndelse var ikke fyldestgørende nok, derfor ville foreningen rette sig efter nye Testaments kristendom, thi »nærmest Kilden flyder dens Væld dog renest« ... »Den Kristendom, som saaledes er til hos den *Enkelte* her, den er det jeg her ved denne Indbydelse paakalder.«

På bladets sidste side er nogle linjer sat med petit, så de lige netop kunne knibes ind, men med skulle de. Det var åbenbart Johansen meget om at gøre. Her nævnes to mænd, som var under indflydelse af Kierkegaard: Cand. theol. *P. Chr. Zable* og *K. Chr. Knudsen*. Den første lovede at stille sig gratis til disposition for den nye forening med en række oplysende foredrag, og den anden tegnede sig som første medlem af foreningen og lovede at støtte den økonomisk. Bagermester Knudsen havde som formand for »Foreningen til kirkelig Frihed« oplevet stor begejstrende tilslutning i den første tid, men siden måtte han konstatere dalende interesse. Jo stærkere han fremsatte sine frihedskrav, jo mere fjernede præsterne sig fra ham. Han besluttede derfor, at han fra første oktober ville udgive sit eget blad. Her ville han så med uformindsket styrke fremholde de kirkelige frihedskrav, som grundtvigske præster tidligere havde udtrykt både stærkt og tydeligt. Hans blad: »*Vore Ordførere* for Ordningen af Religionsforholdene i Kongeriget« skulle udkomme en gang om måneden. Det levede med nød og næppe et år. Da dette blad blev trykt samme sted som Brevbæren, er det givet, at de to venner, Knudsen og Johansen har talt andet end bladsag; de må også have drøftet Søren Kierkegaard og »*Øieblikket*«. Niels

Johansen skrev senere, at da »Øieblikket« begyndte at udkomme læste han det ikke til stadighed;²⁴ men hørte så meget desto mere derom i prædikener og samtaler. Denne udtalelse må vel forstås derhen, at Johansen dengang kun kendte Kierkegaard gennem grundtvigske fremstillinger, og altså havde sin meget begrænsede viden på andenhånd og i forvrænget gengivelse. Når man ved, hvor kraftigt Knudsen kunne præge *N. P. Grunnet* i retning hen mod Søren Kierkegaard²⁵ er det rimeligt at regne med, at han mindst lige så stærkt kunne påvirke den letbevægelige Niels Johansen. Her ligger måske noget af forklaringen på Johansens svingning bort fra Grundtvig og hen til Kierkegaard. Allerede i næste nummer af Brevbæreren bragte redaktøren det første Kierkegaard-citat. Anledningen var, at Anders Larsen, Gamborg, skulle have en lussing, og til dette formål var artiklen »Vær Pjat« særlig velegnet. Men da Johansen ikke havde forståelse for Kierkegaards eminente sprogkunst tillod han sig at hoppe rundt i teksten, og indsætte små hjemmelavede bemærkninger hist og her. Resultatet blev dette rodede stykke: »Søren Kierkegaard siger i Nr. 9 af »Øieblikket«: Vær Pjat, og du skal see alle Vanskeligheder forsvinde!« ... »Livet bliver fornøieligt, en herlig Verden at leve i, naar man blot veed at skikke sig ret i den – ved at være Pjat«, »vær Pjat, hav idag een Anskuelse, imorgen en anden, saa igjen den du havde iforgaars og saa igjen en ny paa Fredag. Vær Pjat, gjør dig selv til Flere eller udparceleer dit Sely; hav en Anskuelse anonymt, en anden med Navn, een mundtlig, en anden skriftlig, een som Embedsmand, en anden som Privatmand, een som din Kones Mand, en anden i Klubben«. »Denne verden er en middelmaadig, en ussel, en fordærvet, en ond Verden, kun beregnet paa Slyngler eller paa Pjat. Vær Pjat, og vær saa Præst, Provst, Biskop, eller vær selv Lægmand«, »der engang om Ugen (eller hver Dag) ligesom Præsten (hvis han gjør det) i tre Qvarter pjatter Noget høit«, »opløftes af det høie, men saa forresten giver alt høiere en god Dag, og du skal see alle Vanskeligheder forsvinde, saa bliver Veien lige stik imod Guds Ord let« ... »Saaledes kan man dø saa grundfordærvet, som det er muligt et Menneske kan blive det, og saa dog begraves som Sandhedsvidne« ... »Evigheden narrer man ikke. Og saa stift som Menneskeslægten staaer paa Sit, at straffe, endog med Livsstraf, det ikke at ville være som

²⁴ Brevbæreren 1859 s. 33.

²⁵ Et Kirkeskifte. (Red. Hal Koch 1960). S. 202 ff. i »Frikirke som Princip« af N. E. Grunnet.

de Andre, saa urokket fastholder Evigheden Sit, med evig Fortabelse, at straffe det at berolige sig ved at være som de andre! «

Niels Johansen ville gerne være en redelig mand, og da han nu langede ud efter sin tidligere ven, så følte han sig selv ramt, og det vedgik han ærligt: »O, hvor disse Ord har truffet mig, jeg maa bekjende det. Gid ogsaa A. Larsen vilde tilstaa at lide af Sygen med Slægten. Nu kan vi omvende os, mens det er Tid.«²⁶

Den megen talen og skriven om Søren Kierkegaard har medvirket til, at han hurtigt fik klaret sig sin stilling til kirkestormeren. Senere karakteriserede han sin egen udvikling således: »Jeg har kunnet gribes af det *Stærkeste* i min Samtid: Først af »den fyenske Opvækkelse«, derpaa af *Grundtvig-Lindberg*, og endelig af *Søren Kierkegaard*, navnlig hans Indsigelse mod den almindelige offentlige Gudsyndelse: »Officiel Christendom«, især »Øieblikket« Nr. 1–9.«²⁷

Brevbæreren nr. 16 (2. december) var næsten helt optaget af en skildring af Søren Kierkegaards begravelse. Efter omtale af højtideligheden i Vor Frue Kirke og nogle bemærkninger om *P. Chr. Kierkegaard* og hans tale, fulgte en beskrivelse af jordpåkastelsen på Assistens kirkegaard og *Henrik Lunds* protesttale ved graven.

I den sidste Brevbærer for 1855 retter redaktøren direkte opfordring til pastor P. Chr. Kierkegaard, om at tage klar stiling til problemet: »Statens lønnede Embedsmand – eller Kristi Menigheds sande Tjener«. Netop dette emne drøftedes højlydt alle vegne, og det blev da også behandlet både på Indre Missions halvårsmøde den 26. november og på den kirkelige Frihedsforenings møde på Holsteinborg.²⁸

Oppositionen mod »det Bestaaende« voksede så stærkt i denne tid, at N. P. Grunnet kan hævde, at der var intet sted i Europa, hvor *hadet* til »det Bestaaende« var så voldsomt, som netop i København.²⁹ Og han indførte en paragraf i ritualet for optagelse i den evangelisk-lutherske Frimenighed, hvori det hed: »Siger Du Dig hermed løs fra Dit hidtilværende Kirkesamfund, under Navn af »Folkekirke«, som ... taaler fordævelige Lærdomme, afvigende fra den hellige Skrift? «³⁰

²⁶ Brevbæreren 1855 s. 128.

²⁷ Samtiden. Søndagsblad for Tænkere. 1864 Nr. 1 sp. 4–5.

²⁸ Brevbæreren 1855 s. 184 ff. og 1856 s. 7 ff.

²⁹ Brevbæreren 1856 s. 13.

³⁰ Brevbæreren 1855 s. 188.

Pastor *Fr. Hammerich* havde i et foredrag talt hånende og nedsættende om Søren Kierkegaard, og om »nogle Bønder nede i Sjælland«. Sligt kunne Johansen ikke finde sig i, og han irettesatte skarpt Hammerich, medens han samtidig opfordrede læserne til at overvære en række forelæsninger, som professor *Rasmus Nielsen* holdt om »Søren Kierkegaards Forfatterskab«. ³¹ Og sandelig, om ikke redaktøren fik selve professoren overtalt til at skrive en kort redegørelse om »Det Æsthetiske, det Ethiske og det Religiøse« hos Kierkegaard. ³²

I forbindelse med et længere uddrag af »Til Selvprøvelse, Samtiden anbefalet« indledte Johansen med en personlig bekendelse: »Naar jeg nu har læst nævnte Bog, og hørt Professor Rasmus Nielsens Foredrag, saa gjør det mig ondt, ja det skal altid bedrøve mig meget, at jeg ikke har kjendt denne Mand og hans Skrifter før, og nu iler jeg med at gjøre Godt igjen, hvad jeg kan, for om muligt dog at standse Nogle af dem, som ere paa Veie til at fordømme og forkaste uden egentlig at vide, hvad de gjøre.«

Præsterne – og her mente Niels Johansen de grundtvigske – havde her den største skyld. »Ingen af dem alle har gjort dette Vidne [Søren Kierkegaard] bekjendt iblandt os ulærde Smaa og Umyndige, skjøndt de dog tidt har benyttet hans Ord og Talemaader« ... »Ja, I kjære troende Præster i vort Land, jeg kan ikke derfor, men *Skammen* skal I bære for at dette Vidne staaer ubekjendt, ubenyttet og maaskee stærkt fordreiet i vor Herres Menighed endnu, og har han muligt paa sine sidste Dage vakt Anstød og Forargelse, *Skylden* skal I bære med derfor og nu er det et Spørgsmaal om I kan frelses fra *Skaden* det har voldt, at I har »fortiet, fortonet, tilsløret« en Sandhed I saa let kunne bringe frem.« ³³

Niels Johansen har mange gange fortrudt den måde, hvorpå han omtalte besøget hos Søren Kierkegaard, og det blev ved med at pine ham. Så sent som

³¹ Brevbæreren 1856 s. 35 f. og »En Røst i Ørken«, nr. 2 1858. Det er sikkert de samme kredse, der omtales i H. Martensen: *Af mit Levnet* 111. 1883 s. 15 og 17: »En Deel Mennesker uden Dømmekraft og med Sympathie for Opposition mod det Bestaaende gave Kierkegaard deres Bifald ... »Øieblikket« blev et Rustkammer, hvor man hentede nye Vaaben. Det Publikum, han vandt, var Sectererne og Alle, der var fjendtlig stemte mod Kirke og Geistlighed; derhos en Deel ubefæstede Sjæle; som ikke kunne vurdere disse Angreb. Selv i Bondestanden satte hans Beskyldninger flere Steder ondt Blod.«

³² Brevbæreren 1856 s. 242–44. Oplysningen om, at referatet var skrevet af professor Rasmus Nielsen fremkom 1873 i »Indlæg i Arbeidersagen« s. 6.

³³ Brevbæreren 1856 s. 38 f.

i 1859 forsøgte han at udglatte med en pyntet rekonstrueret beskrivelse. Den kan dog ikke være korrekt.³⁴

I denne tid var Johansen mest optaget af at læse Kierkegaards skrifter og af at følge Rasmus Nielsens forelæsninger på universitetet. Det er oplagt, at han øjensynligt rustede sig til at blive en »værdig Kierkegaardianer«, der kunne lede andre på ret spor. Han blev mere og mere betaget af Kierkegaard som et ret »Sandhedsvidne«, og han fremhævede ham i tide og utide, og inden længe blev han nærmest anset for ufejlbarlig og urørlig. Da *Frits Boisen* (1808–1882) i sit blad »Budstikken« havde beklaget sig over, at Kierkegaard havde stemplet alle præster som »Slyngler« og ikke gjort en eneste undtagelse, henviser Johansen til »Øieblikket« nr. 7 og citerer herfra: »Naturligviis gives der i Præstestanden ikke en eneste Ærlig. Ja, jeg veed det nok, at Folk, der forresten ikke ere utilbøjelige til at være enige med mig i hvad jeg siger, dog mene, at jeg burde gjøre Undtagelser, at der ere enkelte. Nei Tak, at komme ind paa det, vilde være at komme ind i Vrøvlet; thi saa blev formodentlig Resultatet, at hele Standen og hele Samfundet gav mig Ret i Alt, hvad jeg siger; thi hver især vilde naturligviis mene, at han var Undtagelsen.«³⁵

Det var særlig Grundtvig og hans tilhængere, Johansen vendte sig imod. Advarende skrev han: »Hvad nu Søren Kierkegaard angaaer da vogte man sig: Mærkeligt er det, at dem som i visse Kredse, kalde ham dristig »Antichrist med Aand«, tør ikke vove at nævne ham offentlig eller paa Tryk saaledes; det er lidt mistænkeligt. »Haarkløver« kalder man ham (forresten et fiint Arbeide), men skal det betyde noget Ondt?«³⁶

Da det ny oplag af »Indøvelse i Christendom« udkom fik mange af de vakte gennem Johansens Brevbærer deres opmærksomhed rettet på dette skrift og studerede det nøje. Redaktøren havde stadig kontakt med mange vakte både personligt og gennem bladet, og hans indflydelse har nok alligevel haft større betydning, end man har regnet med hidtil.

Lars Pedersen Møller, der skarpere end nogen anden repræsenterede den gamle

³⁴ Brevbæreren 1855 s. 55 og 1859 s. 33.

³⁵ Brevbæreren 1856 s. 69–76.

³⁶ Brevbæreren 1856 s. 58. Grundtvig skrev i »Kirkelig Samler« 1856 s. 7: »thi dermed staaer og falder Haarkløveren som Christendoms-Kiender og Præste-Piner og maa enten giendrive sig selv eller staae som Christendommens aabenbare Fiende og Fornægter.« I »Ugeskrift« 1855 s. 164 f. hed det, at Kierkegaards polemik synes at være mere anti-kristelig end kristelig.

radikale vækkelseslinje kaldte Søren Kierkegaard for en »Guds Basun«, der blæste til stormangreb på kirken. Møller mindes de tider »hvor Tusinder bleve levendegjorte«, men hvor præsterne fik den verdslige øvrighed hidset op til brutal fremfærd mod forsamlingslederne. Da han engang besværede sig til politiet fik han til svar: »For os maa I prædike og holde Forsamling saa meget I ville, men vore Præster have vi ingen Fred for, de plage os idelig med Anklage mod Eder.« L. P. Møller svarede dengang, hvad han også ville svare nu: »Det ere ei vore, men *Satans Præster*, som gjør hvad de kan, for at hindre Guds Riges Komme« ... Længere fremme kom det voldsomme udbrud: »Om Guds Børn dog engang kunde faa Øinene op og see, at er der Nogen, der har udøst mange Tusinders uskyldige Blod, er der Nogen, der har hersket med Strenghed over Guds Børn, saa er det de mange af Djævelen besatte geistlige Præste- og Pave-slæng, om vi dog kunde blive enige om at vende saadant Pak Ryggen.«³⁷

I bladet for 27. juli 1856 meddelte redaktøren, at nogle af hans gamle venner fra Vantinge på Fyn havde sagt til sognepræsten, at de herefter ikke ville have noget med kirken og den officielle kristendom at skaffe. Ved en gudelig forsamling hos gårdmand Chr. Larsen havde væver Rasmus Knudsen den 13. juli uddelt den hellige nadver til deltagerne.³⁸

Denne beslutning blev taget efter, at forsamlingsfolket havde læst »Indøvelse i Christendom«. Også i Ting-Jellinge lavede Kierkegaards skrifter ravage, men her er det »Øieblikket«, der virker som et kraftigt lynnedslag hos venner, som Johansen havde besøgt i december 1855.³⁹

I Fakse, Toksværd, Skørpinge og andre steder trådte mange vækkelsesfolk ud af »den store Skøge«, for at danne små frimenigheder, hvor de kunne praktisere det ny Testaments kristendom.⁴⁰

Johansen forsøger bestandigt at øge interessen for Kierkegaards forfatterskab, og da »Indøvelse i Christendom« nu var kommet i søgelyset, fandt han det betimeligt at aftrykke direkte fra netop denne bog mange og lange stykker i sin Brevbærer. Det skete i numrene: 15, 16, 17–18 og 21, strækkende sig fra 8. august til 18. november 1856.

³⁷ Brevbæreren 1856 s. 85–91.

³⁸ Brevbæreren 1856 s. 173 ff. »Indøvelse i Christendom« udsendtes i 2. oplag den 16.5.1855; og det er antagelig først nu, at vækkelsesfolket bliver opmærksom på dette skrift.

³⁹ Brevbæreren 1856 s. 193 f.

⁴⁰ Brevbæreren 1856 s. 216 ff.

Niels Johansen havde haft så travlt med Søren Kierkegaard, at han næsten har forsømt at virke for »Foreningen af Kristne«, men at den endnu var i live, derom vidnede et svar Johansen giver Lars Hansen i Forlev. Denne mand havde klaget over den megen splittelse og uro, der herskede blandt de kristne. Johansen hævdede da, at i vort danske Jerusalem: Kjøbenhavn, var der et sted, hvor strid og splid var bandlyst, og hvor fred og fordragelighed var rådende: »Vi samledes her fra forskellige Egne med hver sine Forskjelligheder:

Som Forskjel er paa Sted og Tid,
Paa hvers Forfarenhed og Flid,
Dog ere Alle Eet i Gud
Og følge Kjærlighedens Bud.«⁴¹

Som den, der tidligere har været tilhænger af den grundtvigske menighedsopfattelse, kunne Johansen nu hævde, at *menighed* netop kunne realiseres ved sammenslutning af »Enkelte«: »Jeg troer, at jeg har nogen Erfaring at tale med, at mine Ord kunne være værd at høre ... forsaavidt jeg da er »redelig«, hvor meget Nar der end er gjort af dette Søren Kierkegaards Ord fra den grundtvigske Side.«⁴² »Kierkegaard er ogsaa lastet ... fordi han altid har sagt, at det kom an paa den *Enkelte* ... som om han foragtede »De helliges Samfund«, medens dog, at naar hver Enkelt var selvstændig med sin Frelser uden alt Menneskehensyn eller Støtte dertil – saa blev det det bedste Samfund.«⁴³

Første januar 1857 udsendte redaktør P. Chr. Koch søndagsbladet »Øresund«. Både i start og fortsættelse tonede det rent flag, og det betød for Johansen, at det helt stillede sig på Kierkegaards side imod den »officielle« kristendom i Statskirken. Selvsagt var Johansen taknemmelig for at få en så dygtig og kendt forbundsfælle.⁴⁴

Da Koch i de sidste år af sin Haderslevtid var kommet i stærkt modsætningsforhold til sine tidligere grundtvigske meningsfæller, lå det næsten lige for, at han i Kjøbenhavn blev draget ind i kredsen omkring Niels Johansen.

Johansen havde antagelig lagt sine møder og sammenkomster så tæt op ad forsamlingsmønstret og Indre Mission, at det har været vanskeligt at skelne dem

⁴¹ Brevbæreren 1856 s. 136 ff. Citat fra Brorsons salme D. d. Salmebog nr. 602 v. 3.

⁴² Brevbæreren 1856 s. 296.

⁴³ Brevbæreren 1856 s. 183.

⁴⁴ Brevbæreren 1856 s. 334. P. C. Koch flyttede til Kjøbenhavn i maj 1856.

fra hinanden. Han søgte da også at sætte Zahle, Koch og siden Pedrin i forbindelse med Indre Mission. Samtidig prøvede han at presse sin egen forening ind i speciel Kierkegaard-form. Tjenestekarl Niels Jensen skrev i en længere artikel bl. a.: »I Forening med hinanden ville vi med Bøn og Paakaldelse finde den Glæde som Verden med al dens Pragt og Herlighed aldrig kan give.«⁴⁵

Og A. Pedrin skrev, efter at han havde fået kontakt med Niels Johansen og hans folk: »For første Gang har jeg fornummet det Opløftende og Styrkende i at befinde mig blandt Brødre og Søstre, hvor Kristi Kjærlighed aabner og forener alle Hjerter.«⁴⁶

I 1857 udsendte P. Chr. Zahle en pjece »Om Huusmenigheder i Folkekirken«. Heri var der noget, der tiltalte Niels Johansen, og som kunne bruges som diskussionsgrundlag. Det var derfor muligvis ham, der stod bag det mere private møde i tilknytning til Indre Missions halvårslige møde den 17. september s. å. Her skulle udelukkende drøftes det aktuelle problem om menighedssamfund. Kun særlig indbudte fik adgang her. Zahle indledede om emnet og foreslog de troende på forskellige pladser at slutte sig sammen i små frie samfund, ledet af den *Ældste* i kredsen.⁴⁷

Og det var netop i denne retning, at manges tanker gik. Johansen havde nær føling med disse kredse og besøgte dem af og til, og han har sikkert i tale og samtale stærkt fremhævet Kierkegaards »Øieblikket«, og søgt at dreje sammenkomsterne ind på Kierkegaards tanker. Hans mål var, skrev han: »Saavidt mueligt *uafhængigt, selvstændigt* – hjulpet til ved Søren Kierkegaard – kun at se paa det nye Testaments Christendom.«⁴⁸ Han sigtede mod en forening af *Enkelte*, som sammensmeltedes til »*Eet Hjerter, een Sjæl*«. ⁴⁹

Det havde Indre Mission ikke forstået, fordi den ikke ville tage bestemt stilling til »Christendommen, til Verden,« fordi den ikke følte »Alvoren i Kierkegaards Opfordring til os Alle«. ⁵⁰ Han bebrejdede både bestyrelsen og Jens Larsen for tvetydig holdning. »Jens Larsen er tildeels blevet opvakt ved mit Ophold i Helsingør som Soldat ... hvorvidt hans Liv svarer til hans Prædiken, efter hvad man

⁴⁵ Brevbæreren 1857 s. 87

⁴⁶ Brevbæreren 1857 s. 206.

⁴⁷ Brevbæreren 1857 s. 204 ff.

⁴⁸ Brevbæreren 1857 s. 102.

⁴⁹ Brevbæreren 1857 s. 39.

⁵⁰ Brevbæreren 1857 s. 206.

er berettiget til at vente af den, der udgiver sig for Missionair, hvorvidt han er i *Forsagelse* og *Efterfølgelse* ... derom maa de dømme, som kjende det daglige.«⁵¹

At Niels Johansens eget liv var i »Forsagelse«, derom kunne ingen være i tvivl, som kendte ham. Han måtte døje både fattigdom og hån, for han var af selve »Styrelsen« udvalgt til at erfare.⁵² Nogle af hans venner var opmærksomme på hans trængsler, og en Hr. Thommesen foreslog i Brevbæreren for 14. maj 1857, at læserne skulle hjælpe den betrængte redaktør økonomisk. Forslaget vandt genklang hos andre. Thommesen selv lægger for med 2 rigsdalere. A. Pedrin, Fredensborg sendte 15 og lovede at give 10 næste år. Pedrins svigermor, kommandørinde Bodenhoff og hendes datter tegnede sig for henholdsvis 10 og 5 rigsdalere. Også andre lovede at træde hjælpende til, nogle anonymt.

Andreas Daniel Pedrin (1823–1891) trådte for første gang frem i Brevbæreren med et længere indlæg den 25. august 1857. Han var først for alvor blevet vakt ved at læse »Øieblikket«, så fulgte »Indøvelse i Christendom«, »Til Selvprøvelse« og flere andre skrifter, og nu anbefalede han indtrængende andre til at studere Kierkegaard: »Kan ikke Kierkegaards Ord ængste Sjælen op af dens Tryghed, vække Evighedens Alvor i vort Hjerte, afslørende alt Selv- og Sandsebedrag, gjøre den Enkelte opmærksom paa Idealet og dets Fordring, da kan ingen det ved menneskelige Ord.«⁵³

Senere skrev Pedrin: »Det skrøbelige Redskab er forstummet; men hans herlige Vidnesbyrd, hans mægtige Ord besidde vi, hans Arvinger, og den Aand, som talede gennem ham, den Enkelte er ikke død, den lever i mange Enkelte og skal opflamme i endnu flere« ... »De [Præsterne] see med hadefulde Blikke ned paa os Lægfolk, forbitret over, Intet at kunne svare os, ei at kunne gjendrive vore simple, sande Ord. De skele med Nid til vore Forsamlinger, som ved Guds Barmhjertighed frelse mange af de Sjæle, som deres Utroskab har givet til Priis for Mørke og aandelig Død ... De frygte det opvaagnende sande *Menighedsliv: Broderkjærlighedens Samfund*, som snart vil gjøre dem overflødig.«⁵⁴

Efter bekendtskabet med Pedrin satte Johansen yderligere fart i bestræbelserne for at udbrede kendskabet til Kierkegaards bøger, og allerede i bladet for 11.

⁵¹ Brevbæreren 1857 s. 214.

⁵² Brevbæreren 1857 s. 92–96. Måske har N. J. tillempet sit udtryk efter Diapsalmata, hvor det hedder: »Jeg synes bestemt til at skulle gjennevide alle muelige Stemninger, at skulle gjøre Erfaring i alle Retninger« osv. SV I, 18.

⁵³ Brevbæreren 1857 s. 159.

⁵⁴ Brevbæreren 1857 s. 224–228. Artiklen er aftrykt efter »Øresund«.

september kunne han meddele: »I disse Dage oprettes et Laanebibliothek her i Byen af S. Kierkegaards Skrifter, for dem, som ikke have Raad til at kjøbe, eller først vil kjende dem. Foreløbig bestaaer det af:

11 Exemplarer af »Øieblikket«, hvortil er føjet de to Smaaskrifter:

»Dette skal siges, saa være det da sagt«, og

»Hvad Kristus dømmes om officiel Christendom«.

11 »Til Selvprøvelse, Samtiden anbefalet«.

10 »Indøvelse i Christendom«, godt indbundne.⁵⁵

For at ingen skulle tænke, at den fattige redaktør selv havde betalt disse anskaffelser oplyste han på side 248 (1857): »*Laanebibliotheket* af S. Kierkegaards Skrifter, der kan haabes at blive formeret, er bekostet af Musikhandler Horne-mann, Ridder af Dannebrog.«

Resultatet af drøftelserne om »Menighedsliv« den 17. september 1857 blev ikke, hvad Johansen havde ventet. P. Chr. Zahles forslag om »frie Smaasamfund« fandt ingen modsigelse, men heller ingen tilslutning. Måske var det derfor, at emnet skulle gøres til genstand for mere indgående behandling i Brevbæreren af e. Denne: e, som jeg bestemt mener er identisk med Zahle, skrev i en artikel »*Menighedsliv*« den 14. februar 1858, at han agtede nu og da at skrive om: Menighedsliv. Der kom imidlertid kun denne ene artikel, hvori det bl. a. hed: »For-saavidt der allerede bestaaer et Slags Menighedsliv iblandt os, saa er det dog ikke saa fuldkomment, at det jo kunde blive fuldkomnere ... saa rent og helligt som det efter evangelisk og apostolisk Anviisning og Advarsel kan blive« ... »Hvad den indre Ledelse angaaer, da udfordres kun Alles Lydighed til villig at underkaste sig den ældste Troende i Kredsen.«⁵⁶

A. Pedrin havde også fået indbydelse til dette forhandlingsmøde om *Menigheden*, men var blevet forhindret i at være med. I Brevbæreren fortalte han læserne om sine overvejelser vedrørende det brændende aktuelle emne: »Af Grunde, som det vilde blive for vidtløftig at udvikle, er jeg kommet til den Overbeviiisning, at den nærmeste Fordring, vi have at efterkomme er, at afholde os fra at vanhellige vor Gud og Frelser ved at nyde hans Legeme og Blod i Skjøgens Huus« ... »Ere vi ikke hver Enkelt Guds Tempel, den Hellig Aands Bolig, hvor

⁵⁵ Brevbæreren 1857 s. 184.

⁵⁶ Brevbæreren 1858 s. 26–28.

den sande Bodsprædikant prædiker tidlig og silde i Sjælens Løn-kammer; er ikke det rette Alter derinde i det sønderknuste Hjerter?«⁵⁷

Niels Johansen forstod, at der ikke var helt enighed mellem Zahles og Pedrins opfattelse, og han vælger da, at lade Pedrin bestemme udviklingen. P. Chr. Zahle ophørte så med at skrive til Brevbæreren og vendte sig istedet for til P. C. Kochs blad »Øresund«. Her fremkom han med en artikel om »Broderskabssamfund«. Til den leverede Johansen en meget slet motiveret kritik, der slog fast, at det kristne broderskabssamfund og fællesskab kun kan etableres ved nøje at følge apostelmenighedens kristeligt kommunistiske samfundsdannelse, således som den var beskrevet i Apostlenes Gerninger kap. 2,44–47 og 4,32–35. For rigtigt at understrege bibelordets autoritet spatierede han citatet og tilføjede: »Saadan staaer der.«⁵⁸ »*De havde Alleting tilfælles: de havde eet Hjerter og een Sjæl; ikke een sagde Noget at være sit eget; de solgte deres Eiendom og Gods og delede det ud iblandt alle, eftersom Nogen havde Behov; eller de lagde Værdien af det Solgte for Apostlernes Fødder; og de fik Mad med Fryd og Hjertens Eenfoldighed.*«

Det blev nu Pedrin, der helt og holdent bestemte, hvad der skulle stå i Brevbæreren. Da Niels Johansen i de to første numre af 1859 skrev nogle agitatoriske linjer, der skulle være en kritik af Statskirken, samtidig med at være en venlig hilsen til *Frimenighederne* og de uorganiserede kredse, fandt det ikke nåde for Pedrins øjne. Redaktøren skrev: »Da det Bestaaendes Usselhed er tilstrækkelig beviist, ja taaler ikke engang en alvorlig Samtale, og der fra dets egen Side er forsømt alle Modbeviser, saa der følgelig herefter Christeligt kun kan være Tale om *Frimenighed* eller den *Enkelte*.« Pedrin kunne ikke mere anerkende talen om *Frimenighed*, og Johansen måtte udelade udtrykket i de følgende numre.

Det dæmpede hans begejstring for »Foreningen af Kristne« – og for denne forenings organ. Brevbæreren udkom meget uregelmæssigt, og ofte var to numre slået sammen til et, ja det skete, at tre numre blev til et – og med reduceret sideantal.

Pedrin indprentede læserne: »Kun dette see vi: Sakramenterne er vanhelliget, berøvet os, Vidnet [Søren Kierkegaard] har ført os bort fra Menighedslivet, at

⁵⁷ Brevbæreren 1858 s. 30–33.

⁵⁸ Brevbæreren 1858 s. 180.

arbejde som Enkelte.«⁵⁹ »Det forstaaer sig, det er et Arbejde, som koster uafbrudt Aarvaagenhed og Anstrengelse, kræver Selvfornægtelse, bereder Anfægtelser, volder Lidelser og kan ende med at [vi] blive foragtet og afskyet og hadet af Alle – for Christi Navns Skyld.«⁶⁰

Det var i sandhed hård kost, Pedrin serverede, så det var ikke underligt, at læserne beklagede sig derover. I den anledning måtte Johansen spørge: »Hvorfor har man saa meget mod, hvad Pedrin skriver her i Bladet? Christeligt er det kun den Enkelte, det kommer an paa.«⁶¹

Men når det kun var den »Enkelte«, det kom an på, så var udsigterne for en »Forening af Kristne« meget mørke, og det blev mørkere endnu.

Sidste halvdel af året 1858 havde været en slem belastning for Niels Johansen, og en periode måtte han vende tilbage til sit havearbejde som gartner. For ham gik det tilbage, medens det gik frem for mange andre. N. P. Grunnet, der også beråbte sig på Søren Kierkegaard, havde så megen synlig medgang, at hans evangelisk-lutherske Frimenighed kunne tage navneskifte til *Frikirke*. Metodisterne begyndte virksomhed i København den 8. august 1858 og fik straks god tilslutning. Pastor *G. A. Lammers* fra Norge kom på besøg, den svenske sangmissionær *Oscar Ahnfelt* ligeså, og Mogens Abraham Sommer holdt flere møderækker i de største lokaler i byen. Folk strømmede til i store skarer, selv præsterne skulle hen og høre ham. Johansen skrev, at Sommers taler var som Søren Kierkegaards »Øieblikke« klædt i kød og blod. Den triumferende prædikant rejste til Skien for at blive ordineret af den »nye Nordens ypperste Præst«, og blev af Lammers udnævnt til at være »Forstander for de frie apostolisk-christelige Menigheder i Danmark«. Selv den gamle Lars Pedersen Møller var med sin flok søgt over i den Lammerske fårefold. Og som om dette ikke var nok, stiftede Sommer en fri apostolisk Menighed i København den 18. juni 1859. Johansen, der havde været meget nervøs for hvad dette kunne føre til, skrev noget lettet i Brevbæreren, at hverken: P. C. Koch, E. Hornemann eller K. C. Knudsen havde ladet sig lokke af Sommers besnærende ord.

Alligevel så det mere og mere truende ud for Johansen og hans Brevbærer. P. C. Koch fortsatte med »Øresund«, N. P. Grunnet med »En Røst i Ørken«;

⁵⁹ Brevbæreren 1859 s. 18.

⁶⁰ Brevbæreren 1859 s. 132.

⁶¹ Brevbæreren 1859 s. 138.

Jens Dyrholm med »Indre Missions Tidende«, og så lagde Sommer ud med et nyt blad: »Pilegrimen«. Under disse ugunstige forhold kunne Brevbæreren ikke stå sig. Selv om Johansen stejlt holdt på, at bladet skulle fortsætte, og endogså skrev, at et nyt nummer var i trykken, og Pedrins artikler ville fortsætte, så måtte Brevbæreren dog standse i begyndelsen af marts 1860; og dermed var det også forbi med »Foreningen af Kristne«.

Inden vi afslutter denne undersøgelse kan det være på sin plads at se på nogle af de personer der var med i kredsen om Niels Johansen og hans forening. Først og fremmest var der en del af hans gamle venner fra de gudelige forsamlinger på Fyn: Lars Pedersen Møller, Hans Jørgen Hansen, Rasmus Jørgensen (Birkum), Rasmus Knudsen (Vantinge) med flere. Fra Kirkeværløse: Jens Larsen, Jørgen Pedersen, Lars Henriksen, Peder Pedersen (Jonstrup) og Thorsen og Ole Jensen (Ganløse) og enkelte andre. K. Chr. Knudsen, Hans Jørgensen, H. H. Ivertsen og M. Engholm (København). De tre sidstnævnte gik dog fra, da Johansen ændrede kurs fra Grundtvig til Søren Kierkegaard; men så kom nye til: P. Chr. Zahle, P. Chr. Koch og Andreas Daniel Pedrin, fru og frk. Bodenhoff, H. Thommesen, Niels Jensen, H. Pollerup, Hans Jensen, N. Sørensen, E. G. Lundqvist og forskellige andre.

Da Brevbæreren var på sit højeste havde den mellem 250 og 300 betalende abonnenter; men hvor mange af disse, der lod sig indrullere i Johansens »Forening af Kristne« kan ikke afgøres. Blandt de personer, der notorisk holdt sig til Johansen gennem længere tid, skulle man synes, at enkelte måtte have haft mulighed for at yde ham virkelig hjælp og vejledning, så hans urealistiske foreningsplan havde fået en udformning, hvorunder den kunne komme til at fungere på en sundere og klarere måde end tilfældet blev. P. Chr. Zahle var vel her den, der bedst kunne have øvet indflydelse af længere varighed. Der var betydeligt mere hold i Zahles tanker om »Huusmenigheder«, end i Niels Johansens luftkasteller. Men da en beslutning skulle træffes om, hvem Johansen skulle holde sig til, så valgte han sluttelig A. Pedrin. Det blev derfor ham, der kom til at dominere – og til sidst *spolere* Johansens foretagende. Til at begynde med syntes denne mand, der antagelig havde formue, ydmygt og beundrende at have set op til Brevbærerens redaktør og hans primitive kristelige foreningsvirke. Men efterhånden tiltager han sig mere og mere magt over den uselvstændige

Johansen, og snart fylder han bladet med kortere og længere uddrag af samtlige Kierkegaards skrifter hæftet sammen i en underlig orden eller uorden ved benyttelse af horrible allegoriske bibeludlægninger af eget fabrikat. Nogen klarhed kom der ikke i hans fremstilling af Kierkegaards tanker, og hans senere udvikling bragte ikke større klaring. (Se hans bog fra 1882 »I Aand og Sandhed«). Og som vi har set blev slutresultatet for ham, at menighedsliv eller fællesskabsformer af nogen art kunne der ikke skabes ved hjælp af Kierkegaards forfatterskab. Johansen ville gerne give det udseende af, at han var selvstændig og uafhængig. Men han var det modsatte. Som administrator og organisator var han umulig; og med al sin omfattende læsning evnede han ikke sammenhængende, logisk tænkning. Og derfor kunne han heller ikke give sine foreningsplaner så klare konklusioner, at der målbevidst kunne arbejdes efter dem.

Der er faktisk noget tragisk både i hans og foreningsfolkenes triste skæbne. Det bedste ved hele foretagendet blev udgivelsen af *Brevbæreren*. At den virkelig kunne holdes levende i henved fem år var noget af en bedrift. Det må ganske vist indrømmes, at der var mange andre og bedre blade i den tid; men alligevel beholder *Brevbæreren* betydelig historisk værdi og interesse, fordi den blev det blad, der klarest og fyldigst afspejlede den lille lægmandsgruppes vandringer fra pietistisk forsamlingsstype gennem grundtvigianisme til Søren Kierkegaards individualisme. Man kan ikke lade være med at beundre flere af disse almuefolk, som uden forudsætninger gav sig i kast med Kierkegaards vanskeligt tilgængelige forfatterskab.

Foruden K. C. Knudsen (og N. P. Grunnet) ser det ikke ud til, at nogle af dem har søgt hjælp hos Søren Kierkegaards trofaste ven, pastor *J. N. Lange* (1814–1865). Niels Johansen havde kun to små bidrag fra hans pen i *Brevbæreren*; det var alt. Til gengæld var det meget vægtige indlæg.⁶²

At ingen i kredsen trængte helt ind til kernen i Kierkegaards forfatterskab kan ikke bebrejdes dem. Det var »Kirkestormerens« røst de havde hørt, og som holdt dem til ilden. Derfor blev »Øieblikket« deres udgangspunkt og faste ståsted. De kom ikke videre. Selv om flere af dem efterhånden fik arbejdet sig igennem alt, hvad der forelå af Søren Kierkegaards skrifter, så brugte de alt, hvad de

⁶² *Brevbæreren* 1857 s. 217–22 og 249–53. Om J. N. Lange se: »Prædikener af Johan Nikolai Lange«. Forord af Kofoed-Hansen. 1866.

fik fat i ud fra deres stilling til »Øieblikket«. For dem var og blev Kierkegaards væsentligste anliggende angrebet på Statskirken, Levebrødspræsterne og deres sakramentforvaltning, forkyndelse og livsførelse. Kierkegaard var selv skyld i dette. Den 24. maj 1855 henvendte han sig direkte til den menige mand med anskriget: »Dette skal siges; saa være det da sagt: Hvo Du end er, hvilket Dit Liv forresten, min Ven, – ved (hvis Du ellers deeltager i den) at lade være at deeltage i den offentlige Gudsdyrkelse som den nu er (med Paastand om at være Det Nye Testaments Christendom) har Du bestandigt een og en stor Skyld mindre; Du deeltager ikke i at holde Gud for Nar ved at kalde Det Nye Testaments Christendom hvad der ikke er det nye Testaments Christendom.«⁶³ Alle ni numre af »Øieblikket« understregede og gentog dette i varieret form, og stærkest i det sidste nummer, som Kierkegaard selv fik udgivet i september 1855.

Mændene fra »Foreningen af Kristne« blev »Øieblikket«s mænd i den betydning at de særligt benyttede det negative og nedbrydende stof herfra i deres virke med det resultat, at disse før så missionerende mænd blev kritiserende og isolerende, og i stedet for at kalde til samling virkede de splittende.

Det var sikkert rigtigt, når Fr. Hammerich påstod, at det var Kierkegaard-røret, der lagde »Foreningen til luthersk Folkeoplysning« i graven.⁶⁴ Og efter Niels Johansens mening ville det samme være blevet tilfældet med lægmændenes Indre Mission. Heri så han nok ikke fejl. Han kunne jo ikke vide, at i 1861 ville Vilhelm Beck redde Indre Mission ved et vellykket kup.

En af årsagerne til foreningsfolkernes præstehad kunne vel have sin grund i, at »Øieblikket« kaldte på en latent uvilje mod gejstligheden fra den tid, da forsamlingsbevægelsen og dens ledere blev forfulgt.

Flere af mændene forløftede sig på Søren Kierkegaards forfatterskab. Det var for dem en sten saa tung, at de ikke kunne løfte den – men de kunne heller ikke lade den ligge. De rokkede ved den, og de huggede småstykker af den del, der hed »Øieblikket«. Hvad de fik hugget løs brugte de som kasteskyts mod »det Bestaaende«. Men medens de kun tilføjede »det Bestaaende« nogle overfladiske skrammer, så faldt mange af stenstykkerne tilbage på dem selv, og knuste dem

⁶³ SV XIV, 83.

⁶⁴ Fr. Hammerich: Et Levnetsløb. 11. s. 123 ff. »Det var i de dage S. Kierkegaard trådte voldsomt op og hans indflydelse sporedes i mere end en henseende, og vilde røster mod folkekirken og dens præster lod sig høre. Jeg kunde ikke mere magte forholdene.«

og deres skrøbelige huse. De havde glemt den lære, at man skal ikke kaste med sten, når man selv bor i glashus.

NB. Foruden anført litteratur er bl. a. benyttet: P. G. Lindhardt: Den danske Kirkes Historie VII. 1958 s. 43–68 og samme: Indledning til »Øieblikket« Nr. 1–10. 1961. Kirkeleksikon for Norden. Dansk biografisk Leksikon, og Sofus Elvius: Danmarks Præstehistorie i Aarene 1869–1884. (1885–1887).

Benyttede forkortelser:

Add. = Additamenta.

Brevbæreren = Brevbærer mellem Kristne til Oplysning og Forbindelse. (1855–1860).

DKT = Dansk Kirke-Tidende.

IMT = Indre Missions Tidende.

KB = Kongelige Bibliotek.

Pap. = Søren Kierkegaards Papirer. 2. forøgede udgave ved Niels Thulstrup. (1968–69).

SV = Søren Kierkegaards Samlede Værker. 2. udg. (1920–36).

Vinther = Karl H. N. Vinther: Oplevelser fra Menighedslivet i København og Sydøstsjælland. (1895).

Vækkelser = Vækkelsernes Frembrud i Danmark i første Halvdel af det 19. Aarhundrede. Red.: Anders Pontoppidan Thyssen. (1960–19).